

LA RELIGIOSITAT POPULAR, SOSTENIMENT INDIVIDUAL I COL·LECTIU DAVANT DE LA PESTA I LA FAM

Marc Pons Prats

Introducció

Per a la plena comprensió d'un període econòmic és necessari ubicar aquesta etapa dins del seu context històric i és necessari analitzar-lo d'acord a les seves causes i conseqüències, independentment de si es tracta d'una etapa de bonança com si correspon a moments de depressió.

Les crisis, en si mateixes, presenten semblances i diferències, poden tenir repercussió en uns grups socials i en uns àmbits econòmics concrets o poden ser més generalitzades, però serà l'anàlisi del conjunt de tots els factors el que permetrà avaluar-ne la seva dimensió.

Un aspecte important, sobretot en aquells moments de dificultat en el qual la crisi es fa més aguda, és que la població o el segment d'aquesta que està sofrint les mancances i penúries pugui tenir una referència de que la situació està pròxima a solucionar-se o almenys, poder percebre que hi ha algú que pot ser capaç de redreçar-la.

La mort atribuïble a la guerra genera pèrdua de població en grups molt concrets. Les grans fams acostumaven a precedir crisis de mortaldat, però la fam en si mateixa no es produïda de forma generalitzada i es focalitzava més en comunitats o àrees. Les crisis de gran mortaldat són majoritàriament atribuïbles a epidèmies. I els seus efectes i conseqüències no diferencien localitats, ni situacions geogràfiques ni tenen en consideració l'estratigrafia social. Eren veritables catàstrofes generals.

I és aquí, enmig de totes aquestes tessitures, on l'individu, tot i estar immers en la dificultat, conserva l'esperança i no cau en la desesperació si pot veure-hi una sortida.

Encara que a dia d'avui ens pugui semblar desconcertant, durant molt de temps aquest punt de suport ha estat la religió. Dins d'una societat tecnòcrata i tecnològica com l'actual, la resposta es busca en altres camins més que en la religió, però històricament aquest era un element d'esperança i salvació.

A través de la idea de salvació física i espiritual davant de les crisis de mortaldat, aquest article vol presentar exemples quotidians i propers de referències a les advocacions religioses com a respostes a la petició d'auxili personal i col·lectiva.

La religió, i a casa nostra òbviament és la fe cristiana, confecciona un model per explicar les calamitats on els homes “pecadors” han d'expiar els pecats comesos davant dels avisos-càstigs enviats per Déu: epidèmies, terratrèmols.... Els pecats han de ser entesos com a actes col·lectius més que faltes a títol personal.

La resposta a aquestes demandes buscades a través de la religió passen per la intercessió d'un personatge “sant” a qui se li confereixen capacitats singulars per a la protecció davant d'aquella situació concreta. Són sants advocats especialitzats davant de les catàstrofes. La seva intervenció davant de Déu ha de servir per aturar aquestes calamitats que assoten la població.

La intercessió d'aquests personatges ajuden i reforcen la petició d'auxili en aquesta escala jeràrquica de homes – sants - Déu. Fins i tot, aquestes peticions d'auxili deriven en grans manifestacions de fe com són les processons, fetes en gran nombre i carregades de simbolisme, però al mateix temps, estaran vestides de fastuositat i riquesa.

Ara i aquí exemplificarem aquesta argumentació amb unes advocacions presents i ben visibles dins del poble de Vilassar de Dalt. Responen a diferents moments històrics, els relacionem amb diferents elements de patrimoni local (patrimoni material i immaterial del municipi) i aporten resposta espiritual a problemàtiques diferents:

- Sant Roc: protecció i cura de la malaltia (pesta)
- Sant Sebastià: superació de les adversitat i restabliment després del patiment (bàsicament la pesta)
- Sants Màrtirs: intercessió per la pluja (sequera i malvestats en l'agricultura que donen magres collites)

Els trobem escampats dins del paisatge urbà del municipi de Vilassar de Dalt i escenificats constructivament de diferent forma:

- Sant Roc: una fornícula
- Sant Sebastià: una capella
- Sants Màrtirs: un altar dins de l'església

Sant Roc¹

Sant Roc és un sant a qui se li atribueix la protecció contra la pesta per haver estat una persona bolcada en la cura dels malalts durant els seus viatges. Biogràficament se'l situa entre els s XIV i XV i la seva festivitat és el 16 d'agost. La seva veneració és àmpliament estesa per tot Europa. En l'àmbit comarcal, cal remarcar la festivitat al poble d'Arenys de Mar i a la capella de Sant Sebastià de Vilassar de Dalt.

L'extensió geogràfica de la seva veneració i la infinitat de referències a la seva figura ja sigui en esglésies, capelles, altars, o en representacions artístiques d'imatges en pintures, escultures, etc, permeten fer-se una idea de la importància que prengué aquesta advocació com a recurs últim davant la malaltia i en conseqüència fer-nos adonar de les enormes desgràcies i calamitats que assotaren a la població.

La història general i la microhistòria local es troben farcides de períodes on les penúries han marcat el dia a dia de la gent. Com a exemple, citar una relació molt somera de fets: des de 1333 amb "lo mal any primer" que marca l'inici d'uns períodes de crisis generals de subsistències, passant per les pestes de 1348 i 1362 que despoblen territoris, la plaga de llagostes de 1407 o la Guerra de Remences entre els anys 1462 – 1478; es pot fer una relació de fets molt diversos que per si mateixos són greus, però on la suma de tots plegats, crea un període de 100 anys realment terribles i funestos.

Un altre esdeveniment important són els terratrèmols, especialment si se'ls presenta com a veritables càstigs divins dirigits a una societat (a uns fidels) que la pròpia església definirà com a pecadors.

---

¹Vegeu fotografia pàgina 52

Si es fa la relació històrica, veiem que aquesta desesperació es fa palesa en molts àmbits socials, també en el religiós, aspecte en el que es fa èmfasi en aquest article. I és aquesta necessitat d'auxili la que acabarà transformant l'expressió de la religiositat per poder recollir les peticions de socors que s'hi dirigeixen, i seran aquestes mateixes les que acabaran també per influir en l'expressió religiosa de forma general, fins i tot en l'art, vehicle necessari per expressar-ho... però això ja és un altre tema.

Fornícula de Sant Roc al carrer Mestra Viladrosa 1-3 de Vilassar de Dalt.
Autor: Marc Pons

Europa, i casa nostra no és un territori d'excepció, la virulència de la pesta (pneumònica i bubònica) tingué veritables conseqüències demogràfiques. Està

documentat, per exemple, que entre els anys 1651 i 1652 hi hagué una gran mortaldat a Vilassar.

En el cas de Vilassar, la veneració de Sant Roc es troba vinculada a la capella de Sant Sebastià. A la parròquia de Sant Genís també n'hi ha una escultura. Però popularment, i en aquest treball en volem donar ressò, és la de la imatge que es troba ubicada a la fornícula de cal Baster.

La fornícula de Sant Roc es troba entre les cases números 1 i 3 del carrer Mestre Viladrosa, a l'altura del carrer Nou. Es troba a cavall de les dues finques, el forn de ca la Cinta (número 1 xamfrà carrer Nou) i la casa de cal Baster (número 3), però el nom se li dóna per la segona de les dues cases: la fornícula de cal Baster. El Catàleg del Patrimoni local protegeix aquest element amb un nivell C.

Arquitectònicament és una fornícula amb motllura perimetral tancada amb vidre enrasada en el pla de façana de la casa. Dos permòdols de fusta amb decoració vegetal sostenen un sòcol sortint de doble motllura que en constitueix la base. La portella de fusta pintada de blanc i d'un sol full de punt rodó resguarda la imatge de la intempèrie. La fornícula està rematada amb un llum de ganxo del qual només es conserva el suport de ferro fixat a la paret i el ganxo pròpiament dit.

Tot el conjunt es troba a l'altura d'un primer pis, a uns 3 metres des del nivell de rasant de carrer però perfectament accessible amb una simple escala de mà des de la vorera. Al contrari d'algunes altres fornícules que són accessibles des de l'interior de la casa, aquesta ho és només des de l'exterior a través de la portella. A simple vista es poden veure les dues baldes que permeten tancar-la i obrir-la per accedir al seu interior i poder tenir-ne cura (neteja de l'espai interior i de la pròpia imatge, canviar el guarniment floral i les bombetes de la il·luminació interior, etc...). Tot el conjunt de fusta es troba pintat de color blanc. El seu estat de conservació general és correcte tot i que l'estat de la pintura és un xic precari.

A l'interior de la fornícula hi ha la imatge de Sant Roc. La figura representa un home acompanyat d'un gos. Les imatges estan ubicades sobre una petita peana o base quadrada. A la part frontal d'aquesta hi ha la inscripció identificant la imatge "Sant Roc".

La figura va vestida com un viatger, com un peregrí. Es pot observar el seu barret amb la petxina al front i una nimba circular metàl·lica que li envolta el cap. Normalment se'l representa amb una nafra (ferida cutània fruit del procés de la malaltia). A la imatge veiem aquesta característica quan la figura ens mostra la seva cuixa esquerra tot arremangant-se el vestit.

El gos vol simbolitzar la companyia del malalt, la fidelitat de la companyia davant l'adversitat. A vegades el gos llepa la ferida com a representació del guariment. A l'interior hi ha dues lamparetes amb suport cilíndric i amb bombetes amb forma de llàgrima que recorden a dues espelmes. Són posteriors a tot el conjunt ja que l'arribada de l'electricitat és posterior a l'element. No malmeten la figura però no lliguen amb el conjunt.

3. Sant Sebastià²

És una advocació, com en el cas de Sant Roc, que cal vincular-la a la lluita contra la pesta. A Vilassar hi ha una capella-ermita dedica a Sant Sebastià i que ha acabat donant nom a la urbanització que l'envolta. La seva festivitat és el 20 de gener i queda just després de l'anomenada setmana dels barbuts (sants representats iconogràficament amb llargues barbes – Sant Pau, Sant Antoni i Sant Maur). Sant Sebastià no s'inclou com a sant barbut ja que se'l sol representar com un home jove, més aviat escanyolit i sense barba.

El martiri de Sant Sebastià evoca a la cura després de superar una calamitat. En el cas d'aquest sant, després de ser denunciat com a cristià (era militar romà) va ser condemnat a morir sota una pluja de fletxes. No va morir i es recuperà. Al presentar-se davant de l'Emperador, morí, aquesta vegada sí, fuetejat.

La seva representació iconogràfica és la d'un home lligat a un arbre amb el cos ple de fletxes, amb expressió agonitzant però sense arribar a expirar. A vegades se'l pot representar amb armadura militar recordant la seva etapa original de soldat, però la iconografia més clàssica el presenta amb el tors nu, o nu completament, com si oferís el seu cos als seus botxins sense por de morir. Sobretot caldria pensar en el sant com la figura que representa la superació física d'un mal tràngol.

---

²Vegeu fotografia pàgina 55

La capella de Sant Sebastià data de 1570-1578 i va ser restaurada pel Grup Arqueològic de Vilassar el 1960. Se la podria tipificar com un exemple de gòtic molt tardà. Gràcies a aquests darrers treballs de restauració, es va poder refer la capella que estava en molt mal estat. La clau de volta es conserva en el Museu Parroquial de la Parròquia de Sant Genís de Vilassar i està exposada al costat de les tres claus de volta que es conserven de l'antiga església gòtica parroquial. Com a edifici es troba inclòs en el Catàleg del Patrimoni de Vilassar de Dalt. És un BCIL (Bé Cultural d'Interès Local) i té un nivell A de protecció.

Es troba situada a dalt de la carena on limiten els termes municipals de Vilassar de Dalt i Cabrils, però dins del terme del primer. La seva ubicació fa pensar en una possible substitució d'una creu de terme per una capella. Les creus de terme solen ser creus, inicialment de fusta, que poden haver estat substituïdes per creus de pedra (Teià) i creus de ferro (creus de can Boquet i Montcabrer) que originàriament estaven descobertes. Es pot donar el cas que es cobriessin o fins i tot poden ser creus ubicades dins de petites edificacions (el Crist del Molí o la del Crist Muijal). El cas de Sant Sebastià de Vilassar podria considerar-se que és una evolució màxima d'aquest procés.

Capella de Sant Sebastià a l'avinguda de Sant Sebastià de Vilassar de Dalt.
Autor: Marc Pons

És una ermita de petites dimensions (18.00 m de llargada i 8.85 m d'amplada) formada per una sola nau rectangular. Presenta un absis circular que es troba orientat a NO i la façana principal a SE, seguint la orientació de la cresta de la carena sobre la que està assentada. Just davant, hi ha el cementiri municipal de Vilassar de Dalt. Tots els murs són de pedra vista de factura irregular i la façana principal es troba arrebossada i pintada. Periòdicament és objecte d'actes de bandalisme en els que bàsicament es dediquen a pintar les parets amb grafitis embrutant el conjunt.

Els murs de pedra de la nau presenten diferents contraforts que reforcen els murs laterals que sostenen la coberta i l'empenta que aquesta produeix. La coberta és de teula àrab amb carener central i de dues vessants, els pendents de les quals desaigüen paral·lelament a l'eix de la nau. En el mateix pla de façana hi ha el campanar. És molt senzill, de cadireta, que sosté una sola campana que batega de mar a muntanya mitjançant l'acció manual amb una corda. El remat del campanar és una creu de ferro.

El retaule d'estil plateresc obra de Joan Forner (escultor mataroní) datava de 1579 i amagava la sagristia. L'altar, d'obra, fou revestit l'any 1732 amb rajola de valència i daurat el 1807. El retaule estava presidit per la imatge de Sant Sebastià (talla de fusta) i flanquejat per sant Roc i Sant Joan Baptista.

4. Sants Màrtirs³

És una advocació amb un missatge diferent als dos casos anteriors, ja que l'atribució dels copatrons de la parròquia de Sant Genís de Vilassar és, principalment, la ser protectors contra les calamitats, i especialment, la de ser portadors de pluja i per tant molt importants davant de les sequeres que assotaven les comunitats pageses. Així mateix, és una advocació que fa referència a un conjunt de màrtirs, el primer de la llista dels quals, és Sant Pere Màrtir. La capella inicial estava situada en el mur de migdia de l'antiga església gòtica, actualment, es troba a la capella del braç dret del creuer de la nova església parroquial.

El seu retaule, igual que l'original, té uns porticons que permeten seguir practicant la tradició d'obrir, però sobretot poder “ tancar” les relíquies dels

³ Vegeu fotografia pàgina 57

màrtirs sards el dia 1 de maig amb el cant de les Completes dels Sants Màrtirs i que posa el punt i final a la Festa Major dels Sants Màrtirs cada mes d'abril des de fa pràcticament 400 anys.

Les relíquies només estan exposades durant els dies de la Festa Major. Autor: Marc Pons

No hi ha una representació iconogràfica dels mateixos ja que tal i com s'ha apuntat anteriorment són un conjunt de diferents màrtirs, el primer dels quals és Sant Pere Màrtir (festivitat del 29 d'abril). El seu símbol és una palma que ens els relaciona amb el martiri, suposada causa general i comuna de la seva mort. La seva veneració es produeix a la Festa Major del mes d'abril, en plena primavera.

Els sants van ser portats de Sardenya pel vilassarenc Salvador Riera l'any 1623. Entre el 1625 i el 1631 es construeix la capella d'estil barroc dins de l'església parroquial amb un retaule del 1634. Just acabats d'arribar, el mes de març de 1627, van ser trets en processó per la sequera que hi havia. La intercessió va ser profitosa ja que els sants van portar una quantiosa pluja a la població.

Aquest fet va ser l'escena final de la representació del Retaule dels Sants Màrtirs que durant molts anys es va representar al municipi.

Cloenda

Els exemples exposats volen expressar el grau de desesperació general que suposaven les calamitats de tot tipus que assotaven sense contemplacions una societat encara molt vulnerable des del punt de vista mèdic i alimentari. On els recursos bàsics podien no arribar a la població i on les malalties causaven veritables estralls demogràfics (s'han apuntat diferents motius que es podien donar de manera aïllada o actuar conjuntament).

Les poques eines per redreçar aquestes situacions avocaven la població a refugiar-se en la religió com a instrument últim per la salvació física i en el darrer instant, com a mínim, per aconseguir la salvació espiritual.

Les tres advocacions representen tres exemples de petició d'auxili que ens escenifiquen el panorama de desolació existent, i al mateix temps, permeten posar en relleu tres exemples diferents d'elements patrimonials de molt diferent magnitud que il·lustren una vegada més el privilegi que suposa disposar d'un llegat tan ric i extens com el nostre.

Bibliografia

Catàleg del Patrimoni – Pla Especial del Patrimoni Arquitectònic i Ambiental de Vilassar de Dalt. Va ser redactat l'any 1997 i pertany a la documentació de les antigues Normes Subsidiàries de 1992. Actualment va ser recollit pel redactat del POUM (2013) vigent a la localitat.

Llavors del Regne. Les capelles de carrer. Parròquia de Sant Genís. Vilassar de Dalt. 1987. Pere Benito.

Vilassar de Dalt, història gràfica. Domínguez – Oliva. Oikos-Tau. 1994

Petita història dels Sants Màrtirs de Vilassar de Dalt. Confraria dels Sants Màrtirs – Josep Samon. Editorial Mediterrània. 2008